

Just Rahbek: Dansk Militærpolitik fra Tronskiftet i 1839 til Krigens Udbrud i 1848. Aarhus, Universitetsforlaget, 1973. 301 s.

Hensigten med denne afhandling, for hvilken fhv. lektor Just Rahbek i 1973 erhvervede den filosofiske doktorgrad ved Aarhus Universitet, betegner forf. i indledningen til sit forord som værende »gennem Militærpolitikken at give Bidrag til Belysning af dansk Politik i Almindelighed og Udenrigspolitikken og Indstillingen over for et muligt Oprør i Hertugdømmerne i Særdeleshed«. Forfatterens bagved liggende idé og metodiske udgangspunkt er, at »Indretningen af Militærvæsenet, især Hærens og Flådens Styrkeforhold, Troppernes Fordeling i de forskellige Landsdele, Fæstningernes Tilstand og Rustninger i kritiske Situationer, rummer Muligheder for at give faste Holdepunkter for bedømmelsen af den almindelige Politik – såvel Regeringens som Oppositionens – idet foreliggende Beretninger ofte kan korrigeres, bekræftes og suppleres ved sådant Stof, på samme Måde som, ikke mindst ved Beskæftigelsen med ældre Historie, jordfaste Minder og andre faktiske Forhold med Fordel kan sidestilles med mere eller mindre usikre Overleveringer« (s. 11).

I sit flittige studium af dansk militærpolitik 1839–48 i ovennævnte forstand har Just Rahbek ikke arbejdet på jomfruelig jord. Flere af dens vigtigste bestanddele er tidligere mere eller mindre indgående behandlet – således f. eks. hærens og flådens forhold, det fremtrædende værnepligtsspørgsmål og det militær-politiske forspil til 3-årskrigen.¹ Ejheller rummer forf.s metode i sig selv noget principielt nyt, jfr. senere. Det originale og prisværdige i Just Rahbeks initiativ ligger især deri, at den danske forsvarspolitik 1839–48 her – i tilknytning til og til underbygning af en bestemt hypotese – for første gang gøres til genstand for videnskabelig undersøgelse i sin helhed.

Afhandlingen er i de ydre rammer kronologisk anlagt, indenfor disse delvis tematisk. Efter forordet, hvor Just Rahbek foruden at skitsere problemstillingen for sit arbejde giver en kort historiografi og en redegørelse for det vigtigste kildemateriale, følger en indledende oversigt over forsvarrets organisation, aktuelle forsvarsproblemer og forsvarsdebatten i tiden mellem Kielerfreden 1814 og Frederik 6.s død i 1839. I hovedsagen bygges her på den eksisterende litteratur. Behandlingen af tidsrummet 1839–48 falder i to afdelinger, af hvilke den sidste er længst: Christian 8.s regeringstid og perioden fra Frederik 7.s tronbestigelse d.

¹ Se især O. Vaupell, *Den dansk-norske hærs historie II* (1876); J. Paulsen (red.), *Tøjhusmuseets bog om Treårskrigen 1848–49–50 I* (1948) (som ikke ses benyttet af Just Rahbek); J. H. Schultz, *Den danske Marine 1814–48 I–II* (1930–32); J. H. Schultz og K. E. Ackermann, *Den danske Marine, Orlogsfarten I–II* (1950); Rudi Thomsen, *Den almindelige værnepligts gennemførelse i Danmark* (1949); Generalstaben (udg.), *Den dansk-tyske krig i årene 1848–50 I: 1* (1867); N. P. Jensen, *Den første slesvigske krig 1848–50* (1898).

20. januar 1848 til krigens udbrud (hvorved forf. ikke forstår den første egentlige kamphandling, slaget ved Bov d. 9. april, men de første skudvekslinger i dagene 28.–30. marts). På baggrund af en kort redegørelse for de udenrigspolitiske konjunkturer (herunder 1840ernes tyske admiralstatstanker og bestræbelserne på en effektivisering af det Tyske Forbunds militære beredskab) gives i første afdeling en detaljeret skildring dels af »regeringspolitikken« på forsvarsområdet, dels af »offentlighedens« (især den nationalliberale oppositions og stænderforsamlingernes) stilling til forsvarsproblemerne. Hvad regeringspolitikken angår, behandles såvel justeringen af flådens forhold 1841–44 som hærordningen af 1842 og værnepligtssagen; men særlig opmærksomhed vies med fuld føje fæstningsvæsenet, hvor Just Rahbek har måttet arbejde på nærmest bar bund, samt regeringens militære foranstaltninger (eller mangel på samme?) i tiden efter udstedelsen af det åbne brev af 8. juli 1846 ang. monarkiets arveforhold, da uroen i hertugdømmerne en tid nåede hidtil ukendte højder. – Anden afdeling falder igen i flere kronologisk bestemte afsnit: Tidsrummet 20. januar til 3. marts, hvor revolutions-signalerne ude fra Europa mødtes med uroen herhjemme omkring forfatningsreskriptet af 28. januar;² fra d. 3. marts med forvisningen om Februarrevolutionens sejr i Frankrig til meddelelsen d. 20. marts om revolutionen i Wien og Rendsborgmødet den 18.; perioden indtil Martsministeriets dannelse d. 22.; og endelig Martsministeriets første dage indtil d. 30. marts. I de sidste tre af disse afsnit får læseren den første samlede og mest minutøse gennemgang af hhv. offentlighedens og snævrere kredses tanker og forestillinger om Danmarks udenrigs- og sikkerhedspolitiske situation samt om de krav, denne stillede til forsvaret; regeringens overvejelser og foranstaltninger før og efter statsrådsmødet d. 15. marts; statsrådsmødet d. 20., forudsætningerne for og indholdet af dettes forsvarspolitiske overvejelser og beslutninger (spec. ordren til hærens mobilisering), samt disses modtagelse i offentligheden; og Martsministeriets første dispositioner, herunder især udsendelsen af de første krigsfartøjer og troppekonzentrationen ved grænsen til Slesvig. Endelig slutter Just Rahbek denne afdeling med et opgør med slesvig-holstensk-tyske vurderinger af den danske militærpolitik i marts 1848, såvel de ældste (begyndende med Droysen og Samwer, *Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark*, 1850) som nyere (repræsenteret især ved Gebauer, *Christian August, Herzog v. Schleswig-Holstein*, 1910 og Hagenah, *Revolution und Legitimität in der Geschichte der*

² Den eneste af Just Rahbek registrerede militærpolitiske foranstaltning fra dette tidsafsnit angår Frederik 7.s forespørgsel til Finansdeputationen af 25. februar på foranledning af GCC's forestilling ang. købet af 20.000 franske geværer. Denne sag er i Tøjhusmuseets værk, s. 142 ff. nærmere behandlet af Arne Hoff, hvem det øjensynlig modsat Just Rahbek er lykkedes at finde den nævnte forestilling fra GCC.

Erhebung Schleswig-Holsteins, 1916). Skønt jo C. Paludan-Müller allerede i 1850 ryddede grunden, og skønt allerede Hagenah stærkt modererede de synspunkter, som til hans tid var fremherskende i den pågældende historieskrivning, forekommer det både rimeligt og frugtbart, når Just Rahbek her – så nøgternt som vel gør ligt – sætter sine egne, på det hidtil mest omfattende kildegrundlag hvilende resultater op mod forgængernes.

Fem ekskursor (vedr. Orla Lehmanns Ridehustale 1845, det Neumünster-Rendsborgske jernbaneanlæg 1845–48, den i Rendsborg fungerende kommandant, oberst Seyffarth's forhold i forbindelse med fæstningens indtagelse d. 24. marts 1848 og den i dagene 21.–22. marts s. a. påtænkte søkspedition fra København til hertugdømmerne), et sammendrag og et større antal aktstykker af særlig betydning for fremstillingen slutter afhandlingen. Meddelelsen af aktstykkerne er i den foreliggende sammenhæng værdifuld, for så vidt de gør grundlaget for forf.s slutninger tilgængeligt; ekskursorne derimod fremtræder nærmest som let udvidede versioner af tilsvarende afsnit i fremstillingen og burde e. m. m. have været indarbejdet i denne til gavn for hele afhandlingens komposition.

Sagt i lidt andre vendinger end forordets turde den opgave, Just Rahbek har stillet sig, især have været at give en forklaring på, hvorfor Danmark i 1848 gik så militært uforberedt ind i 3-årskrigen, som eftertiden har ment – og forf. vel også selv mener – at tilfældet var, og herunder mere specielt, hvorfor Rendsborg, landets hovedfæstning mod syd og våbenplads for hertugdømmerne, faldt som en moden pære for prinsen af Nørs *coup de main*. Den vel mest gængse forklaring i eftertiden – selvfølgelig hyldet af den forliste enevældes umiddelbare modstandere, men også adopteret i senere krigshistoriske værker³ – har fundet svaret herpå i regeringens fejlbedømmelse af situationen i hertugdømmerne især i tiden efter det åbne brevs udstedelse i 1846 og den deraf følgende efterladenhed på det forsvarsmæssige område. Så meget mere angribelig skønnedes regeringens vitterlige undladelse af at gribe til kraftige militære modforholdsregler at være, som det blev kendt, at den i hvert fald fra tiden omkring nytår 1847 af stabschefen for generalkommandoen i hertugdømmerne, oberst Rømeling, var blevet varskoet om risikoen for et oprør i hertugdømmerne og stadig mere indtrængende opfordret til militære modforanstaltninger.⁴

Denne forklaring uddybes snarere af Just Rahbek, end den afvises.

³ Se f. eks. Generalstaben (udg.), Den dansk-tyske krig I: 1, s. 27 f. og 85 f.; ligeledes N. P. Jensen, Den første slesvigske krig, s. 24 ff.

⁴ Jvfr. den ekstreme ytring hos N. P. Jensen (anf. arb., s. 26): »Tiden viste, at oberst Rømeling havde set rigtigt på forholdene, og at oprørets udbrud ville være blevet forhindret, når man havde fulgt hans råd«.

Hovedtanken i hans bog er, at ikke blot den førte forsvarspolitik på kort og langt sigt, men alle regeringens overvejelser deraf lige fra sjette Frederiks dage frem til d. 20. marts 1848 beherskedes af et syn på Danmarks sikkerhedsproblemer, hvor risikoen for et slesvigholstensk oprør med påfølgende fremmed indblanding af de tyske magter kun spillede en yderst ringe, om overhovedet nogen rolle. Men hvad langt mere interessant er: Denne opfattelse delte regeringen i virkeligheden og i de store træk med både den militære sagkundskab, offentligheden i almindelighed og oppositionen i særdeleshed. Fraset nuancer var kernen i den, at den største og nærmeste fare for Danmark lå i landets påtvungne indblanding i et opgør mellem de østlige og vestlige stormagter, specielt sømagterne England og Rusland. Under denne forudsætning skønnedes Sjælland og København at være særlig udsat. Ansås udviklingen i Tyskland (og i hertugdømmerne) ikke ligefrem for ufarlig, i det mindste på længere sigt, så regnede man dog truslen fra den kant for mindre og sikkerhed i vidt omfang tilvejebragt ved Holstens og Lauenborgs medlemskab af det Tyske Forbund. Følgelig samlede den forsvarspolitiske interesse sig om hovedstaden og Sjælland, hvilket i regeringens politik vel kom til udtryk i hærordningen af 1842, mens på den anden side især frygten for at påkalde sig ulykken á la 1807 bremsede virkeliggørelsen af alle planer og opfordringer til Københavns yderligere befæstning, indtil i martsdagene nogle mindre, provisoriske arbejder sattes i værk. Først d. 20. marts med denne dags efterretninger fra Wien og Rendsborg medførte både på regerings- og oppositionssiden en total omvæltning af disse sikkerheds- og forsvarspolitiske synspunkter med helt nye, mod faren sydfra rettede forsvarsforanstaltninger til følge (se især s. 12, 143 og 215).

Just Rahbek argumenterer i almindelighed godt for sin tesis og et stykke mod målet overbevisende. Undervejs er han – som lovet – i stand til på en række væsentlige punkter at korrigere eksisterende fremstillinger (se f. eks. s. 134, 136, 147, 166 f. og 179–90). Udover den trykte litteratur i bog- eller pjeceform har han i rigt mål anvendt pressen og dertil fremdraget og benyttet et stort materiale af især Kongehusets arkiv og de »ministerielle« arkiver i Rigsarkivet samt af Hærens Arkiv. Bogens omhyggelige redegørelse for akternes gang og de mange indslag af referater og citater bringer læseren tæt ind på stoffet, men kan også få ham til at føle sig som selve genstanden for administrationens vidtløftigheder. Næppe nogen af bogens mange personer har egentligt menneskeliv; mest spændende forekommer afhandlingens sidste del at være, dels p. g. a. forf.s skarpsindige og ofte helt detektiviske enkeltundersøgelser (jeg vil her fremhæve opklaringsarbejdet omkring den danske indrykning i Slesvig), dels formedelst den dramatik, som de skildrede fænomener selv repræsenterer.

Just Rahbeks korte omtale af den i afhandlingen anvendte metode (se ovenfor) indeholder visse uklarheder og er, såvidt jeg kan se, heller ikke repræsentativ for forf.s praksis. Parallelliseringen af »Indretningen af Militærvæsenet« etc. med »jordfaste Minder og andre faktiske Forhold« er ikke holdbar, dersom kendetegnet på de sidste er, at de stadig eksisterer og umiddelbart kan iagttages af forskeren. »Usikre overleveringer« må ikke mindre end »jordfaste minder« betragtes som »faktiske forhold« (men kan bruges forskelligt af forskeren). Når Just Rahbek i praksis begrundet sine udsagn vedr. flådens udrustning ved udgangen af 1847 (s. 41), troppefordelingen i 1842 (s. 48), Rendsborgfæstningens tilstand omkring nytår 1848 (s. 65 f.), beredskabsforøgelsen i begyndelsen af 1847 (s. 67) eller oberst Seyffarths sikkerhedsforanstaltninger i marts 1848 (s. 142 f. og 195 ff.), er hans kilder ikke disse fænomener selv, men skriftlige vidnesbyrd derom (af meget forskellig art). Af disse udnytter han nogle som levning (således Lützows forestilling af 15. september 1846 – med kgl. resol.?), de fleste som beretning.

Hvad angår den sammesteds af Just Rahbek formulerede hensigt med det foreliggende arbejde, vil det nok kunne diskuteres, hvor langt denne hensigt er nået, næsten ligegyldigt hvordan man definerer begreberne »politik i almindelighed« og »udenrigspolitik«. Hvad bogen belyser, er først og fremmest forsvarspolitikken, overvejelserne og debatten om denne, samt de heri implicerede personers sikkerhedspolitiske opfattelser.⁵ Et væsentligt analytisk bindeled mellem disse tre fænomener synes at være den generelle antagelse af, at det tredje lader sig iagttage gennem de to første (se f. eks. s. 39 øv.).⁶ Mod denne antagelse lader sig næppe meget indvende: Det må være rimeligt at gå ud fra, at en person-persongruppes sikkerhedspolitiske opfattelse i det omfang, den bestemmer personens-gruppens handlinger og ytringer, især eller i ret høj grad vil manifestere sig i forsvarspolitikken og udsagn ang. denne. Dog forekommer der, når regeringssiden betragtes, at være et andet område, hvor det samme vil være tilfældet, men som af Just Rahbek ikke ofres megen opmærksomhed, nemlig den diplomatiske aktivitet. En ulempe har det været, at Georg Nørregaards fremstilling af dansk udenrigspolitik efter 1814, mens Just Rahbeks arbejde stod på, kun var ført frem til 1839.

⁵ Ved sikkerhedspolitik vil jeg her i mangel af en autoritativ definition forstå de foranstaltninger, en stat træffer overfor omverdenen til sikring af statens eksistens og handlefrihed. En sikkerhedspolitisk opfattelse vil altså implicere en bedømmelse af, både hvordan omverdenen berører eller vil kunne berøre statens eksistens og handlefrihed, og hvordan der skal reageres på den pågældende berøring.

⁶ At vilkårene for udforskningen af hhv. regeringens, militære kredses og offentlighedens forsvarspolitik, resp. forsvarspolitiske overvejelser er forskellige, må af mange grunde være indlysende. De følgende bemærkninger sigter i alt væsentligt på Just Rahbeks studium af regeringspolitikken.

Behandlingen af spørgsmålet om København-Sjællands forsvar spiller i Just Rahbeks afhandling ikke mindst en rolle derved, at den skal vise forsvarsinteressens koncentration omkring netop dette punkt og dermed den »traditionelle« sikkerhedspolitiske opfattelses dominans (s. 12, jfr. ovenfor). At der fra regeringsside i Christian 8.s tid vistes nogen interesse for det københavnsk-sjællandske forsvar er ubestrideligt: Sjælland fik ved hærordningen af 1842 relativt lidt flere soldater end ved den foregående ordning (men på den anden side relativt lidt færre end foreslået af Odense-kommissionen; s. 48 og 211); Christian 8. betegnede det som et nødvendigt formål for den nye arméorganisation, at »den må kunne forsvare landet, især Sjælland mod en landgang være sig af Svenske, Englænder eller Russer« (men altså kun en landgang; s. 44); Odense-kommissionens forslag om nedlæggelse af Københavns fæstning forkastedes af Christian 8. (under henvisning til »andre hensyn end de blot militairiske«; s. 56); våbenøvelse af frilodsmænd akcepteredes »først og fremmest« for Sjællands og tilliggende øers vedkommende (idet foranstaltningens gennemførelse andre steder især besværliggjordes af øjeblikkelig mangel på »duelige førere«; s. 44 f.); Irminger tolkede som militær tilforordnet ved Roskilde stænderforsamling 1846 Christian 8.s interesse for Københavns befæstning og samme bevidnes af A. S. Ørsted i dennes erindringer (s. 61 f.). Men tilbage bliver imidlertid den for forf.s tesis så ubehagelige kendsgerning, at København-Sjællands forsvarsevne stort set forblev uændret i Christian 8.s tid (hvilket efter Just Rahbeks opfattelse var det samme som ringe) og, at regeringen trods pres fra mange sider ikke lod realisere de talrige forslag til forøgelse, som især fra det militære apparats side forelagdes den.⁷

Just Rahbek nævner som årsag hertil finansielle hensyn, men synes dog som allerede anført at ville lægge hovedvægten et andet sted, nemlig på den selvsamme øst-vest-spænding, der efter hans mening gjorde spørgsmålet så påtrængende for regeringen – eller vel rettere: På regeringens af denne spænding influerede sikkerhedspolitiske opfattelse. Prioriteringen sker konsekvent i antagelsens form (s. 26, 55, 62, 77, 212) og med føje: Dens vigtigste hjemmel i Just Rahbeks materiale synes at være en vag antydning hos Ørsted og en analogislutning fra den efter Krimkrigen påbegyndte befæstning af København (s. 61). Fuldt så god – omend ikke god – hjemmel kan der siges at foreligge for den forklaring, at det sjællandsk-københavnske forsvar ikke øgedes af finansielle

⁷ I sin vurdering af forsvarspolitikken henholder Just Rahbek sig i udstrakt grad til den militære »sagkundskab«. Bortset fra at denne selvfølgelig også i et vist omfang var uenig med sig selv, så synes muligheden af at betragte den som en politiserende interessegruppe (evt. ude af trit med den militært svagt underbyggede neutralitetspolitik, som regeringen for min umiddelbare betragtning har ønsket at føre længst muligt) ikke at friste forf. meget.

grunde.⁸ Men derved bliver det tvivlsomt, om der overhovedet af *regeringens forsvarspolitik* vedr. denne kant af landet kan udledes en så én-sidig tendens i den sikkerhedspolitiske opfattelse, som Just Rahbek mener at finde.

Af forsvaret mod syd af den jyske halvø, sådan som det så ud i Christian 8.s regeringstid, tegner Just Rahbek et mørkt billede: I realiteten lå halvøen åben for en stormagtsinvasion, dersom det Tyske Forbund måtte svigte (s. 212). Med henblik på et muligt oprør i hertugdømmerne traf regeringen i årene 1846–48 »ingen positive militære foranstaltninger« (s. 76, jvfr. s. 77 og 212, hvor dog anvendes udtrykkene hhv. »ingen særlige forsvarsforanstaltninger« og »tilbageholdenhed med militære foranstaltninger«). Som i forbindelse med det københavnsk-sjællandske forsvar inducerer Just Rahbek her fra de forsvarsmæssige forhold, som kildematerialet lader ham se dem, til regeringens sikkerhedspolitiske opfattelse: Ringere udsigt til stormagtsangreb fra denne side, m. h. t. et eventuelt sådant, resp. et eventuelt oprør i hertugdømmerne fortrøstning til hhv. det Tyske Forbund og dette i forening med helstatstanken (s. 77, 212).

Også her vil jeg tillade mig at drage såvel forf.s præmisser som konklusionen i tvivl, idet jeg for en sikkerheds skyld betoner, at dette ikke er ensbetydende med afvisning. M. h. t. forsvarets faste bestanddele kan det fremføres, at efter hærordningen af 1842 dog halvdelen af landets linietropper stod til rådighed for forsvaret af Nørrejylland-Fyn og hertugdømmerne (og at der forudsattes et snævert samvirke mellem 2. og 3. generalkommando i hhv. Odense og Slesvig og mellem de disse underlagte styrker fremgår senest af f. eks. Ewalds memoire fra omkring nytår 1847, af Christian 8.s hemmelige reskript af 2. januar s. a. og af instruksen af 16. januar s. a. (s. 238 ff., 70 ff.)). Hvad angår hovedfæstningen Rendsborgs tilstand (og forventede rolle i en krigssituation) foreligger fra militære i Odense-kommission, Armeringskommission, Generalitets og Commissariats Collegiet (GCC), Ingeniørkorps osv. de mest forskellige samtidige vidnesbyrd. Den svage fæstning Frederiksort nedlagdes med udgangen af 1842, men erstattedes af et åbent søbatteri, som i hvert fald prinsen af Nør hævdede at ville kunne udfylde fæstningens funktion, og hvorved iflg. et medlem af Odense-kommissionen Rendsborg ville være bedre sikret (s. 46 f., 56, 63 ff., 193 ff.). M. h. t. de løbende

⁸ Interessant, men som – såvidt ses – senere 2. hånds beretning ikke meget bæredygtig er general Rømers oplysning om de grunde, hvormed Christian 8. skal have afvist Prangens forslag til sikring af sydgrænsen: »Men kong Christian fandt dette projekt, med hensyn til det samlede monarkis situation, *for énsidigt* (min udhæv. PJ) og uantageligt; den befæstede linje kunne ikke hindre en sydfra kommende armé, der havde okkuperet Holsten, i efter at have ladet et korps observere denne afsides liggende linje at trænge frem i Slesvig og Jylland«.

foranstaltninger vedr. forsvaret er det påfaldende, at vistnok alt, hvad regeringen foretog sig i tiden efter det åbne brev udstedelse (evt. frasat værnepligtssagen⁹), mere eller mindre kan ses i lyset af udviklingen i hertugdømmerne: Krigsreservens organisation i juni 1847 (med ompostering – i forhold til GCC's forslag – af reservemandskabet til fordel for Nørrejylland-Fyn og hertugdømmerne; s. 51), fordoblingen i oktober 1846 af fredsgarnisonsstyrken under 3. generalkommando (s. 66 f., 239), udarbejdelse af forholdsordrer for 2. og 3. generalkommandoer i januar 1847 (Parolbefalingen af 14. december 1846 om bedre bispising af underofficerer og menige i Fredericia bør bestemte – p. g. a. motiveringen – regnes med, uanset hvordan læseren udfra egen erfaring vil bedømme denne foranstaltnings betydning for troppernes loyalitet (s. 67)).

I den foreliggende sammenhæng er det afgørende ikke, at ovennævnte forhold (blandt flere) i 1848 viste sig utilstrækkelige til at hindre en rejsning i hertugdømmerne og til at værgе landet ved egen hjælp i en krig, hvor stormagter gik med modparten. Spørgsmålet er, om de – set i lyset af regeringens formentlige kalkulationer over risikoen ved kraftigere foranstaltninger, den roligere politiske udvikling i 1847, regeringens diplomatiske bestræbelser, dens arbejde på forfatningssagen, omfanget og klarheden af de informationer, der forelå for den o. s. v. – kan indpasses i det syn på regeringens sikkerhedspolitiske opfattelse, som Just Rahbek forfægter, og for hvilket hans materiale ikke har kunnet skaffe ham mere direkte belæg?¹⁰

I det omfang, det overhovedet er muligt at bestemme beslutningsstrukturen i de første måneder efter Christian 8.s død, at tillægge Frederik 7. fastere sikkerhedspolitiske konceptioner og at skelne mellem indskydelser, velovervejede ordrer og omfanget af disses gennemførelse,¹¹

⁹ Også denne sags snarlige gennemførelse skønnedes af oberst Rømeling af stor betydning for stillingen i hertugdømmerne, se s. 54.

¹⁰ I det omfang generaladjutant Ewald tør tages til indtægt for »regeringens« opfattelse, er det i relation til Just Rahbeks tesis interessant, at Ewald i sin memoire fra nytår 1847 i ingen af de skitserede uro- eller oprørssituationer kalkulerede med det Tyske Forbunds hjælp. Kun i efterordet anfører han overfor kongen at have tilføjet mundtligt, »hvad der kan siges ... om ... en rekvisition af tyske forbundstropper«.

¹¹ S. 127 skriver Just Rahbek: »Alle de anførte foranstaltninger og planer til sigtede at sikre København og Kronborg for tilfælde af en pludselig udbrydende krig mellem de store sømagter«. Dersom ytringen sigter på det s. 123–27 omtalte (hvad næppe er tilfældet), kan jeg ikke give forf. ret m. h. t. ordren af 8. marts til de *tre* generalkommandoer vedr. indberetning om underofficererne, befalingen af 14. marts til nedsættelse af kommissionen vedr. forstærkningens fastmandsklasse og samme dags beslutning om Raasløffs sendelse til Paris (s. 126). Sigter ytringen derimod til det s. 126, 2. afsn.–127 meddelte, er udtrykket »foranstaltninger« e. m. m. helt misvisende: Hvad her omtales, er en række forslag og indberetninger fra administrative-militære instanser.

forekommer der mig heller ikke, når dette tidsrum inddrages i betragtningen, at være tale om det brud ved d. 20. marts, som Just Rahbek har konstateret – hvorfor jeg ikke kan dele forf.s forundring over, »at kun problemet om Rustninger ved Sydgrænsen ses at være kommet til Debat« på statsrådsmødet d. 3. marts 1848 (s. 124). De første kgl. ordrer vedr. hertugdømmerne faldt samtidig med ordrene ang. København, nemlig 7.–8. marts (s. 124, 127). Regeringspræsident Scheel, der måske til d. 3. marts havde opholdt sig i København, fik d. 9. via Carl Moltke kgl. forholdsordre med henblik på brug af væbnet magt; d. 13. gaves efter kgl. befaling kommandant Seyffarth i Rendsborg instruks via generaladjutanten; i statsrådet d. 15. besluttedes forbundskontingentet sat på krigsfod og der dispenseredes fra patentet af 21. september 1846 ang. forbud mod politiske foreninger i Holsten m. m. (hvad jeg ved sammenligning med statsrådsprotokollen opfatter som den egentlige og øjeblikkelige hensigt med general Lützows forestilling af 12. marts, som efter Just Rahbeks mening ikke besvaredes af regeringen; s. 129 ff., 141, 245 ff.) o. s. v.

Taget under ét forekommer Just Rahbeks materiale mig altså ikke at kunne afgive så utvetydigt et billede af regeringens sikkerhedspolitiske opfattelse, som han har fundet (og egentlig forekommer en forståelse af begivenhederne i 48 mig efterhånden heller ikke at kræve et decideret fejlsyn eller en speciel uklog politik som forudsætning). En yderligere afklaring af dette spørgsmål vil formentlig nødvendiggøre en nærmere bestemmelse af, hvor og hvordan beslutningerne af sikkerhedspolitisk art i praksis blev truffet under Christian 8. og Frederik 7.s første regeringsmåneder, og – dersom det nødvendige materiale kunne tilvejebringes – en nærmere analyse primært af de personers opfattelser, som måtte antages at have spillet en rolle i denne proces.¹² Men det miljø af sikkerhedspolitiske opfattelser i og udenfor administrationen, som denne proces foregik i, foreligger nu grundigt skildret af Just Rahbek.

I et arbejde af det omfang, som Just Rahbek har præsteret, vil der uundgåeligt være adskillige enkeltheder, man ikke kan følge forf. i. Hvad sådanne angår, skal jeg blot – uden at inklude mig på en nødvendigvis omfattende drøftelse – nævne behandlingen s. 137 f. af stats-

¹² Hvormed ikke være sagt, at Just Rahbek ikke har været opmærksom på denne side af sagen (se f. eks. s. 40 og 48 f.). Ikke mindst ville det formentlig være frugtbart at få klarlagt adjudantskabets (og specielt faste og fungerende generaladjutants – jvfr. s. 46 note 43 og s. 48 note 46) indflydelse på de kgl. beslutninger, samt prinsen af Nørs indtil denne afgik som kommanderende general. Enkelte interessante træk i denne retning fremgår allerede af Just Rahbeks materiale: Irmingers og C. F. Hansens centrale placering, Christian 8.s indflydelse på Odense-kommissionen via kronprinsen (s. 45, 56), det tidsmæssige sammenfald mellem prinsen af Nørs (gentagne) anbefaling af Frederiksorts nedlæggelse som fæstning og kongens beslutning herom imod Odense-kommissionens forslag (s. 63).

rådsmødet d. 15. marts, som jeg opfatter som en ren konstruktion, og Just Rahbeks formodning om, at allerede den gamle regering på statsrådsmødet d. 20. marts skulle have akcepteret en troppeforsendelse til hertugdømmerne (s. 149 f., 154). Begge punkter har speciel interesse derved, at de angår statsrådsprotokollens troværdighed.

Et efterhånden anseligt antal afhandlinger er i de senere år fremkommet til belysning af dansk forsvars- og sikkerhedspolitik i sidste halvdel af det 19. årh. og frem til 1. verdenskrig. Gennem et stort arbejde, nedlagt omkring en udfordrende problemstilling, har Just Rahbek givet disse afhandlinger 10 års ekstra perspektiv, undervejs ryddet op blandt mange urigtigheder og – hvad mindre fortjent har stået i skyggen i denne omtale af hans bog – kastet et skarpt og til tider afslørende lys på 1840ernes nationalliberale opposition.

Poul Jensen

Tage Kaarsted: Storbritannien og Danmark 1914–1920. Odense University Studies in History and Social Sciences. Vol. 17. Odense University Press 1974. 240 s. Ill. Kort, kr. 60 + moms.

Den foreliggende bog er, skriver Tage Kaarsted i forordet, et biprodukt af hans arkivstudier i London i forbindelse med afhandlingen om Påskekrisen 1920. Det har tydeligvis fascineret Kaarsted at se det danske politiske liv iagttaget gennem engelske briller, og nu videregiver han sine indtryk af de britiske beslutningstageres billede af Danmark og af deres holdning til den danske neutralitetspolitik under 1. verdenskrig. Blandt de emner, der inddrages i fremstillingen, er Danmarks placering i de britiske militærstrategiske overvejelser, de kommercielle forbindelser, og Sønderjyllandsproblemet. Tillige skildres det britiske diplomatiske maskineri og den britiske halv-officielle og efterretningsprægede virksomhed i Danmark i krigsårene.

Behandlingen af disse spændende emner sker med forfatterens vanlige velformulerede oplagthed, og der afdækkes undervejs nogle flere lag af periodens klassiske gåder. Således påvises det, at de miner, der i begyndelsen af august 1914 blev udlagt i Storebælt, faktisk var armerede. Christian den Tiendes opsigtsvækkende underhåndsmeddelelse til den engelske kong Georg om, at minerne ikke var forsynet med ladninger, byggede på en misforståelse mellem Kongen og viceadmiral Kofoed-Hansen (s. 38). Kaarsteds forhold til de britiske politikere forekommer dog knapt så indforstået som hans forhold til det danske politiske miljø; jvf. karakteristikken (s. 22) af to af periodens britiske udenrigsministre: Det kræver således nærmere forklaring at anvende udtrykket 'kraftfuld'